

คำบรรยาย 8

เอกสารประกอบการบรรยายวิชา 104201

ศิลปะลาว

โดย รศ.ม.ล. สุรวัสดิ สุขสวัสดิ์

ความมีชื่อเสียงของศิลปะลาวนั้นคงขึ้นอยู่กับลักษณะของการประดับตกแต่ง ซึ่งอยู่ในสมัยหลังมากกว่าอย่างอื่น แต่ลักษณะดังกล่าวก็ยังมีการศึกษากันน้อยมาก อาณาจักรล้านช้างหรือลาวยุค โบราณ ได้เริ่มต้นขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17 ด้วยเหตุนี้ศิลปะลาวจึงเป็นศิลปะที่ค่อนข้างใหม่ และมักตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของเพื่อนบ้าน แต่อิทธิพลต่าง ๆ เหล่านี้กลับช่วยดำรงรักษาลักษณะดั้งเดิมของศิลปะลาวไว้ได้ จนไม่อาจกล่าวได้ว่าศิลปะลาวนั้นเป็นสกุลช่างไทยท้องถิ่น หากเป็นการผสมผสานกันของประเพณีต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มากกว่า และหากเปรียบเทียบกับศิลปะสกุลช่างอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ศิลปะลาวอาจเปรียบได้กับศิลปะบารอคของทางยุโรปที่ให้ความสำคัญกับรายละเอียดของการตกแต่ง อย่างไรก็ตาม ศิลปะลาวยังเป็นการแสดงออกของลักษณะดั้งเดิมที่แสดงให้เห็นถึงความคิดที่แปลกประหลาดซึ่งยังไม่สามารถศึกษาได้อย่างชัดเจนด้วยวิธีทางด้านชาติวงศ์วิทยา น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่าศิลปะลาวนี้แม้จะเกิดขึ้นเพียงประมาณ 600 ปีมาแล้ว แต่ก่อนหน้านั้นก็มีการค้นพบ โบราณวัตถุสำคัญในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เครื่องมือยุคหินใหม่ และเครื่องปั้นดินเผาในดินแดนประเทศลาวมาแล้ว

นอกจากนี้ โดยที่ไม่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมคอมเชินซึ่งเป็นวัฒนธรรมสัมฤทธิ์สำคัญในประเทศเวียดนาม ก็มีวัฒนธรรมหินใหญ่อยู่อย่างมากมายในดินแดนประเทศลาว ดังเห็นได้จากหลักฐานวัฒนธรรมหินใหญ่ในแคว้นหัวพัน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมสัมฤทธิ์รุ่นหลัง และทุ่งไหหินที่เชียงขวาง (ตราดนิญ) ซึ่งเต็มไปด้วยไหที่แกะขึ้นสำหรับบรรจุกระดูกและอัฐิของผู้ตายในยุคโลหะ

หลายร้อยปีหลังเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ก็ปรากฏงานประติมากรรมซึ่งมีลักษณะเกี่ยวข้องกับศิลปะแบบทวารวดีที่พบในประเทศไทย และเป็นสิ่งที่หาได้ค่อนข้างยากในลาวตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13 ในขณะเดียวกันศิลปะในศาสนาพราหมณ์แบบสมัยก่อนเมืองพระนครของขอมก็เริ่มประดิษฐานลงทางใต้ของลาวในเขตจำปาสัก ที่รู้จักกันดีที่สุดก็คือศาสนสถานวัดภู ซึ่งเป็นศาสนสถานที่สำคัญอย่างยิ่งสมัยก่อนเมืองพระนคร นอกจากนี้ยังมีภาพสลักบนหน้าผาบางรูปซึ่งอาจมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 15 มาจนถึงรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอม (พ.ศ. 1724- ราวพ.ศ. 1761) อันเป็นยุคที่ศิลปะขอมได้เข้ามาเผยแพร่อย่างเป็นระบบขึ้น ไปถึงเมืองเวียงจันทน์ นอกจากนี้การเผยแพร่อิทธิพลของ

ศิลปะของในบริเวณตะวันออกของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจส่งผลให้มีการประดิษฐ์งานพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ลงในแถบเมืองหลวงพระบาง ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนเหนือของเมืองเวียงจันทน์ไป หลังจากระแวกเวลานั้นมากกว่าร้อยปีเราก็ไม่ทราบว่ามีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นบ้าง อาจเป็นระยะที่สุโขทัยได้เข้าครอบครองเวียงจันทน์อยู่ก็ได้ (ถ้ายึดถือตามศิลาจารึกหลักที่ 1) อย่างไรก็ตามหลังจากนั้นเราก็ตราบว่าได้มีการก่อตั้งอาณาจักรขึ้นใหม่ในราว พ.ศ. 1900 โดยมีเมืองเชียงคอง-เชียงทองเป็นราชธานี ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองหลวงพระบางในภายหลัง ทั้งนี้โดยที่พระเจ้าฟ้ารุ่งผู้ก่อตั้งอาณาจักรทางเหนือแห่งนี้ได้รับความช่วยเหลือจากราชสำนักแห่งเมืองพระนครของขอมในทุกด้านรวมทั้งทางด้านศิลปะด้วย (ทั้งนี้ตำนานกล่าวว่าพระองค์เป็นเขยของกษัตริย์ขอม) อย่างไรก็ตามจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 21 ศิลปะลาวคงมีตัวอย่างหลงเหลือมาแต่เพียงเล็กน้อย จนกระทั่งเราไม่สามารถทราบถึงภาพรวมของศิลปะลาวทั้งหมดได้ อีกทั้งการก่อสร้างสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ในพุทธศตวรรษที่ 21 เองก็ถูกทำลายลงไปหลายครั้งหลายหน หรือไม่ก็มักได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่จนไม่อาจทราบได้ว่าลักษณะดั้งเดิมเป็นอย่างไร

สถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมที่คนลาวเรียกว่าธาตุในประเทศลาวมีลักษณะหลายแบบ ซึ่งอาจเป็นลักษณะที่มีมาแต่เดิมแล้วก็ได้ เช่น ทรงกลม ทรงระฆัง หรือทรงสี่เหลี่ยมผอมสูง นอกจากนี้ก็มีธาตุแบบทรงปราสาทที่สร้างซ้อนเป็นชั้น ๆ และมีฐานสูง ยอดเป็นรูปแหลมสูง หรือมีระแนงก็มีสถาปัตยกรรมเหมือนกับแบบที่เคยมีมาแต่ก่อน

สำหรับการก่อสร้างวัดในพุทธศาสนาซึ่งมักสร้างขึ้นในสมัยหลังก็มักมีวิหารเป็นส่วนสำคัญ วิหารนี้มักเป็นสถาปัตยกรรมลูกผสม ซึ่งอาจแบ่งออกได้หลายแบบ ความแตกต่างของแต่ละแบบขึ้นอยู่กับลักษณะของแผนผังและรูปทรง โดยที่อาจมีประเพณีท้องถิ่นแปลก ๆ ละอิทธิพลจากแหล่งต่าง ๆ เข้ามาผสมผสานรวมกันอยู่ในสถานที่เดียวกันก็ได้ ถ้าพิจารณาโดยแผนผังแล้ววิหารลาวอาจแบ่งออกได้คร่าว ๆ เป็น 3 แบบ คือ 1) วิหารซึ่งเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้าห้องเดียว 2) วิหารซึ่งมีมุขอยู่ทางด้านหน้า และ 3) วิหารซึ่งมีระเบียงล้อมรอบ

ในด้านรูปทรงเราก็สามารถแบ่งวิหารออกกว้าง ๆ ได้เป็น 3 แบบ โดยพิจารณาจากลักษณะของหน้าบัน (หน้าจั่ว) และหลังคา คือ 1) แบบเชิงขวางซึ่งมีหลังคาขนาดใหญ่ซ้อนกันลงมาจนเกือบติดดิน 2) แบบหลวงพระบางซึ่งจะสืบทอดมาจากแบบเชิงขวางคือมีหลังคาซ้อนกันหลายชั้นเอียงในมุมชัน หลังคาแต่ละชั้นก็ยาวเท่ากับความยาวของตัววิหาร และ 3) แบบเวียงจันทน์ซึ่งตัวอาคารจะค่อนข้างสูงกว่าอย่างเห็นได้ชัด หลังคาชั้นเดียวหรือหลายชั้น บางครั้งก็มีหลังคาแบบจัตุรมุข ศิลปะแบบ

เวียงจันทน์จะให้ความสำคัญกับความสูงของหน้าบันและด้านข้างทัดเทียมกัน แทนที่จะลดหลั่นกันลงมา เหมือนกับวิหารแบบเชียงขวางหรือแบบหลวงพระบาง หากพิจารณาโดยทั่วไปแล้วเราอาจกล่าวได้ว่า สถาปัตยกรรมแบบเชียงขวางและแบบหลวงพระบางจะมีลักษณะคล้ายกับสถาปัตยกรรมล้านนา ในขณะที่สถาปัตยกรรมแบบเวียงจันทน์จะมีลักษณะเหมือนกับสถาปัตยกรรมอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ตอนต้นมากกว่า

ในส่วนของหอไตรและหอพระนั้นจะมีลักษณะเหมือนกับสถาปัตยกรรมล้านนาทางเหนือของไทย และควรกล่าวไว้ด้วยว่ามีอาคารหอไตรบางหลังที่สร้างแบบพม่า (เช่นหอไตรวัดสี่สะเกด เขตกำแพงนครเวียงจันทน์) อันเป็นผลมาจากการเข้าครอบครองเวียงจันทน์ โดยบุเรงนองในช่วงต้น ๆ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-22

จากหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ ซึ่งหลายชิ้นก็เป็นงานที่สร้างขึ้นในระยะเวลาหนึ่งชั่วอายุคนนี่เอง เราจะเห็นการตกแต่งอาคารศาสนสถานหลายแห่งด้วยงานปูนปั้นเป็นส่วนใหญ่ สำหรับหอพระมักตกแต่งด้วยเครื่องไม้ เช่นในส่วนของคันทวยและประตู ซึ่งในปัจจุบันก็มีการประยุกต์ใช้งานหล่อซีเมนต์แทนคันทวยไม้กันมากแล้ว ด้วยความไม่เข้าใจลึกซึ้งถึงพื้นฐานของศิลปะลาลาวทำให้นักวิชาการฝรั่งเศสบางท่านกล่าวถึงลวดลายลาวว่ามีความอลังการและดูยุ่งยาก โดยมักใช้ลายพันธุ์พฤกษาที่ดูยุ่งเหยิง อย่างไรก็ตามเราอาจจะพบรูปบุคคลในในวรรณกรรมทางพุทธศาสนาหรือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้เท่า ๆ กับวรรณกรรมพื้นบ้าน พร้อมทั้งการลงสีพื้นที่จุดฉาด (โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากงานของเพียดันซึ่งเป็นช่างเอกประจำพระองค์ของเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์) ขณะที่เครื่องใช้ไม้สอยในวัดเช่นธรรมาสน์ที่ช่างแกะสลักได้ฝักฝีมือไว้ ก็มีลักษณะลวดลายและสีสรรที่ทำให้ภายในอาคารดูเด่นและมีชีวิตชีวาขึ้น

ประติมากรรม

แม้ว่าจะมีหลักฐานเกี่ยวกับศิลปะขอมในประเทศลาว นับแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 17 และ 18 ดังตัวอย่างที่รู้จักกันดีคือพระพุทธรูปสำคัญคือพระบาง ซึ่งนักวิชาการตะวันตกเรียกว่าแบบหลังบายน แต่ดูเหมือนพระพุทธรูปแบบศิลปะสุโขทัยจะมีอิทธิพลอย่างมากต่ออาณาจักรล้านช้าง สิ่งนี้อาจอธิบายได้จากบทบาททางการเมืองของสุโขทัยที่มีต่อเขตเวียงจันทน์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 อย่างไรก็ตามในขณะเดียวกันดูเหมือนว่าอาณาจักรลาวตอนเหนือคือนครหลวงพระบางจะได้รับอิทธิพลจากศิลปะล้านนาอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านทางศิลปะแบบเชียงแสน ในระยะต่อมาประติมากรรมลาวก็เริ่มมีความเป็นตัวของตัวเอง ดังเห็นได้จากพระพุทธรูปลาวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 – 23 ซึ่งไม่ค่อยเร้าความรู้สึก และบ่อยครั้งที่ขาดลักษณะเด่นๆ ที่ดึงดูดใจไป สิ่งนี้ยังส่งผลต่อความยากลำบากในการ

กำหนดอายุงานประติมากรรมเหล่านี้ ยกเว้นก็แต่กลุ่มช่างหลวงพระบางในกลางพุทธศตวรรษที่ 23 ที่ยังคงสืบสานงานประติมากรรมที่ดูอย่างน่าแปลกใจ โดยเฉพาะงานประติมากรรมขนาดเล็กๆ เกี่ยวกับพุทธประวัติ ในที่นี้คงต้องกล่าวอีกว่าดูเหมือนจะไม่พบอิทธิพลของประติมากรรมพม่าเลย ตรงข้ามกับงานสถาปัตยกรรมบางแห่งที่พอจะเป็นความเกี่ยวเนื่องกับอิทธิพลศิลปะพม่าบ้าง

Jean Boisselier, "Laos" Forms and Styles: Asia Bratislava: Danubia Print, 1994, pp. 207-209